

dec '84

Noorder Rondblik

Het bruine goud; verhaal van veen en turfgravers

Nog maar kort geleden behoorde turf tot het dagelijkse leven in Nederland en momenteel is het vrijwel geheel afgelopen met de turfgraverij. Wat er nog aan hoogveen ligt, is tot beschermd natuurgebied verklaard. Toch was turf ruim duizend jaar geleden de nationale brandstof. Om deze turf te winnen werd in totaal een tiende deel van het oppervlak van Nederland vergraven. Honderdduizenden mensen hebben, vaak levend onder erbarmelijke omstandigheden, een schamel bestaan in het veen gevonden. In de middeleeuwen lag ruim 250.000 hectare van ons land bedekt met veen, dat in dikte varieerde van twee tot zeven meter. In 1800 was daar 180.000 hectare van over en momenteel rest ons nog 4000 hectare aan beschermde reservaten.

Sietse van der Hoek heeft in zijn onlangs verschenen boek „Het Bruine goud“ (Elsevier, Amsterdam, f 39,90) het verlevingsverleden van Nederland geschetst en allerlei facetten van de turfgraverij in ons land op een rijtje gezet. Veel van die facetten zijn uiteraard voor ons niet nieuw, want in de geschiedenis van

Een woning van planken, lapen en takkebossen, bedekt met riet; in grauwe en versleten kleren en met een mand vol turf, want daar leefde men van.

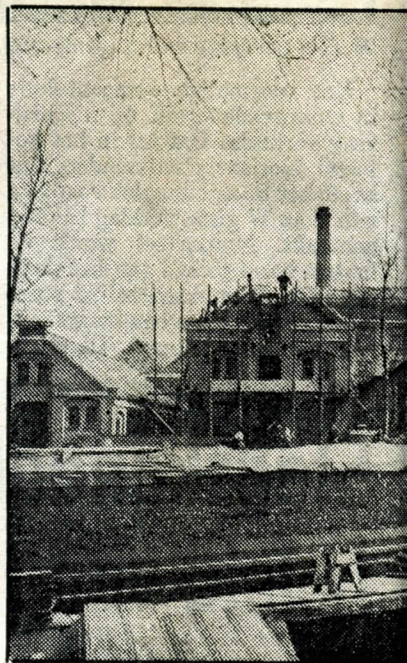
Noordoost-Nederland stuit je herhaaldelijk op veenaafgraving en veenarbeid. Ik heb u er in deze rubriek als het te pas kwam ook al diverse facetten van belicht.

Een van de vroegste beschrijvingen van de turfgraverij is van Plinius de Oude, een Romeinse geleerde, schrijver en bestuurder. In het begin van de jaartelling vertelde hij over een armzalig volk dat woonde op zelf opgeworpen hoogten. „Aardkluiten, die zij met hun handen uitstaken, lieten zij meer nog in de wind dan in de zon

drogen en staken deze in brand om hun eten te koken en hun door de noordenwind verstijfde leden te warmen.” Sietse van der Hoek vertelt over de veenvondsten zoals de boot van Pesse, de veenlijken en de veenbrug; over boekweitteelt en over de eerste verveners. Het hele gebied van de tegenwoordige provincies Noorden en Zuid-Holland werd in de 15e en 16e eeuw voor een groot deel afgegraven en in waterplassen herschapen. De turf bleek een goudmijn, maar het land bleef verwoest achter en dorpen verdwenen.

Zoals Nederland nu zijn welvaart ten dele te danken heeft aan het aardgas, kon het zijn Gouden Eeuw beleven dank zij de turf. De betekenis van turf als bron van energie voor ambacht en industrie en als brandstof voor verwarming tussen 1500 en 1900, valt moeilijk te overschatten. Die was zo groot dat een gemeenschap van nauwelijks anderhalf miljoen inwoners op basis van dit „bruine goud“ gedurende korte tijd de rol van de wereldmogendheid kon spelen. De Gouden Eeuw uit turf geboren. Tussen 1500 en 1900 is het overgrote deel van de ruim 300.000 hectare hoog- en laagveen in Nederland verveend.

De techniek van het „turfgraven“ is wezenlijk in tweeduizend jaar tijd niet veranderd. Vergelijken met de monniken, boeren en burgers, die in de middeleeuwen voor eigen gebruik vanaf de rand veen wegstaken en van nabij gelegen moerassen. Het gereddschap werd beter in de loop der eeuwen. Aan het eind van de vorige eeuw deden de eerste baggermachines hun intrede en later de persturfmachines in de hoge venen. Maar deze mechanisatie besloeg slechts een deel van de turfmakerij. Over die technieken vertelde ik u in de Rondblikken

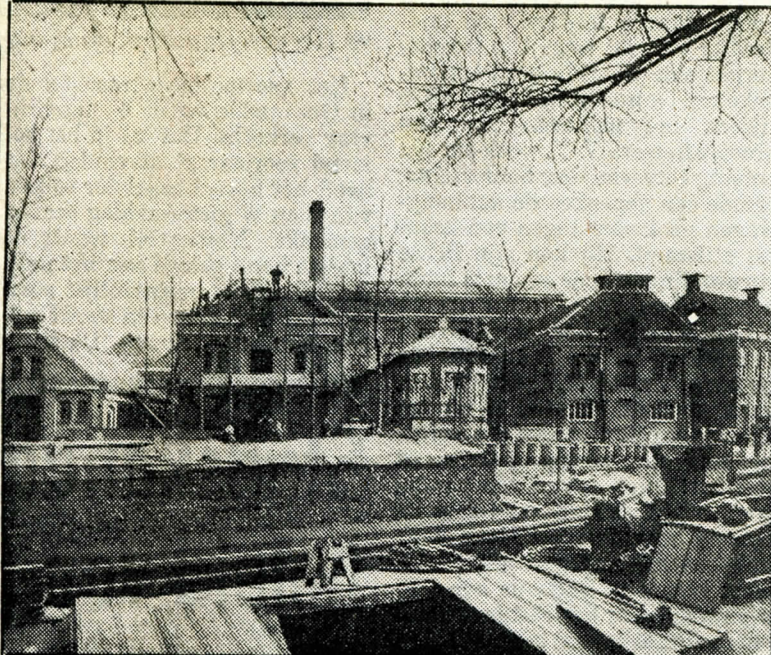

van 14 augustus 1977, 15 jan. 1979 en 19 maart 1980.

In het boek wordt verteld over de vervening in de kop van Overijssel, over turfschippers en over schuitenschuivers. In het noorden vervulde de stad Groningen eeuwenlang een stapelplaatsfunctie voor de turf uit Oost-Groningen en het aangrenzende Drentse veengebied. Al in 1403 was er een „schutenschu-

Turf drogen. De man stapelt de turven zo, dat zon en wind er zoveel mogelijk bij kunnen.

Aan de Turfsingel in Groningen stond de N.V. Suikerraffinaderij en Stroopfabriek v/h Scholten. De fabrieksgebouwen zijn nu verdwenen en er staan woonappartementen. Toen deze foto werd gemaakt draaide de fabriek kennelijk nog op turf. Op de kade wachten tonnen stroop op verscheping. De foto's zijn ontleend aan het boek „Het bruine goud”.

van de stad Groningen. Uitvoering aandacht wordt geschonken aan de invloed van de Stad in deze streken en de ontwikkeling van Stadskanaal en de Veenkoloniën. Ook hoe zich in Smilde de vervening heeft ontwikkeld. Het graven van kanalen en wijken ging vooraf aan de verturving van de hoge venen. De wijkgravers waren de echte nomaden en omdat ze nogal vrijgevochten waren, werden ze wel „de schrik der venen” genoemd. Jenever hield de spieren soepel, dacht men. Jenever was een wezenlijk bestanddeel van het beloningssysteem.

Behalve de naam en het aanzien van het land rondom herinnert in Hoogeveen vrijwel niets meer aan het veen. Toch is Hoogeveen gedurende enige tijd de belangrijkste Nederlandse turfleverancier geweest vooral na 1750. Een schat aan gegevens over de werk- en leefomstandigheden van de arbeiders in het eind-19e-eeuwse Nederland is verzameld in de beroemde „Enquete” van 1891. Drie jaar tevoren was er een massale botsing geweest tussen de gevestigde orde (werkgevers plus autoriteiten, bijgestaan door politie en militairen) en arbeiders: de werkstaking van 1888. Bovendien roerde zich de socialistische beweging. Sietse van der Hoek zet deze zaken op een rijtje en vertelt er uitvoerig over. Het waren opwindende tijden in armoedige streken. Ook behandelt hij de situatie in Friesland's lage midden in de 19e eeuw, het turfmakersvolk van Giethoorn en de verveningen in Dedemsvaart, Vriezenveen, De Peel en Griendtsveen.

Besloten wordt met herinneringen van oude veenarbeiders uit Zuidoost-Drenthe, die het turfgraven nog meegemaakt hebben. Verhalen over een harde tijd, toen er van vier uur 's morgens tot zes uur 's avonds in het veen gewerkt moest worden. Verhalen over armoede, drankmisbruik, gedwongen winkelnering, stakingen en veenbranden.

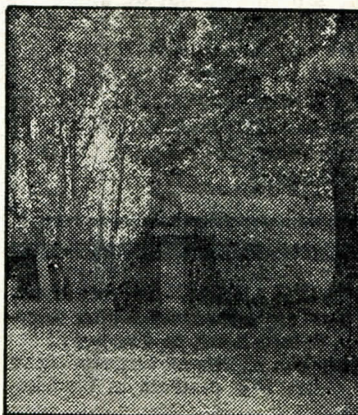
van 14 augustus 1977, 15 jan. 1979 en 19 maart 1980.

In het boek wordt verteld over de vervening in de kop van Overijssel, over turfschippers en over schuitenschuivers. In het noorden vervulde de stad Groningen eeuwenlang een stapelplaatsfunctie voor de turf uit Oost-Groningen en het aangrenzende Drentse veengebied. Al in 1403 was er een „schutenschu-

versgilde” opgericht, waarvan de meeste leden in de turfvaart werkzaam waren. De schuitenschuivers voeren ook wel op Holland, maar meer nog brachten ze de turf naar de eigen Stad (bierbrouwerijen) en het eigen gewest (pannenbakkerijen en steenfabrieken) en vooral naar de Noordduitse steden Hamburg en Bremen. De Stad telde in 1625 ruim 200 schuitenschuivers, die voor een groot deel bij elkaar woonden aan de zuidoostkant, op de zogenaamde Schuitenschuiverschans. Later concentreerden de turfschippers zich in de Groninger Veenkoloniën. Naderhand ontwikkelde zich uit de turfvaart een bloeiende Veenkoloniale scheepvaart en scheepsbouw in Oost-Groningen. Ook Hoogeveen was tegen het eind van de 18e eeuw een belangrijk centrum, want in 1798 woonden er 296 schippers en 73 schippersknechten.

In de vorm van een halve maan lagen langs Friesland's oostgrens de hoge venen. Deze zijn geëxploiteerd door vele compagnieën, die voornamelijk bestonden uit Hollandse patriciërskooplui of adellijke lieden uit Friesland. Beide groeperingen hadden gemeen, dat ze kapitaal bezaten, waar ze

rendement voor zochten. De Friese adel hield het het langst vol. De Oostgroninger Veenkoloniën waren beroemd tot in Rusland. Het verhaal van de vervening van het 100.000 hectare grote hoogveen in Oost-Groningen is in de eerste plaats en voor 90% het verhaal

Woonkeet anno 1850 in het Drentse turfland. Opgebouwd uit plaggen en turven, bedekt met riet. Gezinnen van soms meer dan tien personen leefden in zo'n huis. De hut staat nu in het veenmuseum 't Aole Compas bij Barger-Compascuum.

Turf drogen. De man stapelt de turven zo, dat zon en wind er zoveel mogelijk bij kunnen.

Blikvanger